

Borut Belec

Transformacija vinorodne pokrajine vzhodnih Slovenskih goric v luči socialno geografskih procesov

UVOD

Namen prispevka je prikazati razlike v socialnogeografski strukturi in transformaciji pokrajine, ki je doživljala različno intenzivne vplive izredno pomembnega dejavnika družbenega in gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni - socializacije. Proces podružbljanja zemlje je preusmeril pot socialnogospodarskega razvoja in transformacijo pejzaža v tolikšni meri, da imamo ob tradicionalni kmečki pokrajini opraviti še s svojevrstnim tipom podružbljene pokrajine.

Kjer so bile prirodne možnosti za vinogradništvo zelo

ugodne, se je že v srednjem veku zakoreninila tuja cerkvena in gosposka ter kasneje meščanska posest, ki je slonela na izkoriščanju domače delovne sile. Prav to dejstvo pa je po drugi svetovni vojni s procesom socializacije pogojilo hitrejši družbeni razvoj v tem podružbljenem tipu pokrajine. Njegove osnovne značilnosti so predvsem napredna agrarna politika družbenega sektorja lastništva z uvajanjem komercialnega, mehaniziranega in industrializiranega kmetijstva, močna sprostitev odvečne delovne sile in njena zaposlitev v neagrarnih dejavnostih, sprememba kvalifikacijske strukture agrarnega prebivalstva, dvig življenjske ravni, nov način življenja in intenzivna transformacija tradicionalnega pejzaža.

Tradicionalni vinogradniški pejzaž se v podružbljeni pokrajini hitro umika sodobnejšemu. V ospredju star vinograd na kolju, v ozadju mladi terasni nasadi vinske trte - dominantna pokrajinska poteza Jeruzalemskih goric. Motiv iz Nunske grabe.

Skoraj diametralno nasprotje takšni podružbljeni pokrajini pa je tista, ki ju socializacija in z njo povezan specifični razvoj po zadnji vojni nista zajeli. Ta pokrajinski tip ima slabše prirodne možnosti za vinogradništvo; zato tuji kapital ni kazal zanimanja za investiranje in se je stara kmečka ali kajžarska struktura ohranila vse do danes. Ker ni bilo tuje veleposesti in izkoriščevalskih odnosov, so izostali tudi učinki, povezani s procesom socializacije, značilni za podružbljeni pokrajinski tip. Drobna zasebna posest in relativna prometna odmaknjenost tega strukturnega tipa sta glavni vzrok, da se ni mogla uveljaviti moderna tehnologija in je ta pokrajinski tip zaostal v splošnem ekonomskem in družbenem razvoju. Njegova socialna in agrarna problematika se zato bistveno razlikuje od tiste v podružbljenem tipu. Označujejo jo predvsem močna depopulacija, visok delež klasičnega agrarnega prebivalstva, njegova ostarelost, drobna nekomercializirana polikultura, opuščanje intenzivne kmetijske proizvodnje ter posebne oblike socialne ledine. Tudi zunanja podoba te pokrajine je še močno tradicionalna in ne kaže z izjemo ozelenjevanja vidnejših znakov transformacije pejzaža.

Nakazani socialnogeografski strukturi z obema pokrajinskima tipoma vred prehajata v raznih variantah drug v drugega, zato se je izoblikoval še tretji, prehodni tip, ki ga označuje prepletanje tradicionalne kmečke posestne, socialne in gospodarske strukture s sodobnejšo povojno, genetsko povezano s procesom podružbljanja. Obravnavanih strukturnih tipov pa seveda ne bi mogli povsod natančneje regionalno omejiti, saj se problemsko kot teritorialno med seboj tesno prepletajo.

1. KAKŠNA JE BILA VLOGA GEOGRAFSKIH DEJAVNIKOV V RAZVOJU POKRAJINE?

Vzhodne Slovenske ali Ljutomersko-ormoške gorice* slove kot tipično območje vinogradništva, vendar v njih vinska trta ni enakomerno razširjena. V Jeruzalemskih goricaх zavzemajo vinogradi celo 18,4 % ali 1 211 ha površine, v nekaterih vinorodnih okoliših pa se dvigne njihov delež tudi do 40%. Proti zahodu vinogradništvo izgublja svoj prevladujoči položaj, saj prekrivajo vinogradi v Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricaх le 4,1% ali 541 ha površine, poleg tega pa prevladujejo samorodnice. Pomen vinogradništva celotne regije pa je razviden iz podatka, da je tu okoli desetina vseh vinogradov in tretjina vinogradov družbenega sektorja v Sloveniji.

* Prispevek je zasnovan na delu Ljutomersko-ormoške gorice, Agrarna geografija, Založba Obzorja Maribor 1968. V njem je iskati podrobnejše navedbe, obravnavano ali sorodno problematiko in uporabljene vire.

Da je prišlo do tolikšne koncentracije vinorodnih površin, je med *p r i r o d n i m i* dejavniki iskati razloge v svojevrstni klimi, ki je za uspevanje vinske trte v Jeruzalemskih goricaх ugodnejša kot v drugih subpanonskih vinorodnih predelih Slovenije. K mikroklimatskim prednostim pripomore še relief, zlasti njegova simetrična poldnevniška usmerjenost in znatna relativna višina ter ustrezna strmina. Tudi pedološka pestrost je precejšnja, kar ima prav tako zelo ugodne učinke. Kako pomembna sta zadnja dva elementa pri razširjenosti vinogradništva, priča dejstvo, da so že bližnje Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice veliko manj ugodne za vinsko trto. Spodnja meja vinogradov je tam višja, strmine in relativne višine so manjše, doline so širše in bolj zaprte, relief je manj enoten, tla pa so enolična in pogosto kisla.

Nedvomno pa se je vinogradništvo v Jeruzalemskih goricaх razmahnilo tudi pod vplivom ugodnih *d r u ž b e n i h* dejavnikov. Na prvem mestu je naglasiti vlogo kapitala bogatega meščanstva, plemstva in cerkve, ki je že zelo zgodaj zagospodaril v Jeruzalemskih goricaх, kjer so bili ekološki pogoji za vinogradništvo najboljši. Proti zahodu postaja zato tudi infiltracija nekdanje tuje posesti vse manjša, odtod prevlada kmečke posesti. Prav kmečki družbeni sloj pa zaradi težkega ekonomskega položaja ob propadu vinogradov zaradi filokse na prehodu v 20. stoletje le-tih ni mogel obnoviti. Zato je bil umik vinogradništva najmočnejši v Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricaх. Še več, takratna vinogradniška kriza je povzročila propad socialno najšibkejše plasti prebivalstva, ki ni imela možnosti za obnovo in dražje vzdrževanje vinograda kar je pospešilo širjenje vinorodne posesti nedomačinov. Trdnjeji ravninski kmetje in meščani so izkoristili to krizo malega posestnika in si pridobili vinograde. Povečala pa se je ob tem predvsem posest meščanov z ozemlja današnje Avstrije, ki so imeli vso politično in finančno zaslombo takratnega režima. Odstotek kmečkih vinogradov je tako nenehno padal v korist tujih vinogradov.

Socialnogospodarske razmere so bile hude tudi med vojnama, posebno v času svetovne gospodarske krize, ker je vino po nastanku novih državnih meja le težko prodrla do zunanjih tržišč, na domačem trgu pa mu je konkuriralo cenejše dalmatinsko in banatsko vino. Povrh tega je to obdobje največje rodnosti obnovljenih vinogradov, čeprav se zaradi nezadovoljive obdelave in oskrbe, posebno v kmečkih vinogradih, že pred drugo vojno kažejo znaki njihovega hiranja. Te slabosti so se še stopnjevale med vojno in po njej, pridružile pa so se jim še druge, npr. lastniška negotovost in pomanjkanje delovne sile. Obnova vinogradov je bila zato

omejena skoraj izključno na družbena zemljišča v Jeruzalemskih goricah, medtem ko se v zahodnem, kmečkem predelu gričevja le-ti nenehno umikajo.

Kako je potekalo nazadovanje v i n o g r a d n i - š k i h p o v r š i n , ilustrirajo naslednje navedbe. V danes pretežno podružbljenih, a nekdanj dominikalnih Jeruzalemskih goricah se je površina vinogradov v razdobju 1824-1961 zmanjšala od 24,1% na 18,4% ali za 368 ha oziroma za 23,3%. Pred drugo vojno je bilo že 13,5% ali 212 ha vinogradov manj kot leta 1900, v letih 1948-1961 pa so se skrčili kar za 125 ha ali 9,3%. V kmečkih zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, kamor tuji kapital ni posegel, a so bili tudi ekološki pogoji za ameriško trto slabši, je bilo nazadovanje mnogo izrazitejše. V razdobju 1824-1961 se je površina vinogradov zmanjšala od 7,7% na 4,8% ali celo za 311 ha oziroma za 36,5%, v razdobju 1948-1961 pa za 79 ha ali 12,7%. Najbolj so se razširile na račun vinogradov travne površine. Zmanjševanje vinogradniških površin in nazadovanje intenzivnejših poljedelskih kultur, posebno v okviru tradicionalne kmečke strukture, zelo prepričljivo označujeta proces t. i. o z e l e n j e v a n j a p o k r a j i n e .

Ko govorimo o družbenih faktorjih v razvoju pokrajine, ne moremo mimo močnih socialnopolitovskih kontrastov in viničarstva v času pred drugo vojno. Kerenčič navaja, da so imeli lastniki iz Jeruzalemskih goric le 56,6% produktivne in 416 ha ali 30,5% vinogradniške zemlje. V nekaterih vinorodnih okoliših so bili tujci praktično lastniki vse vinogradniške zemlje. Od celotne vinogradniške površine 1 363 ha je odpadlo na cerkev 11,3%, na zemljiško gospodo 8,8%, meščane 37,3%, kmete nedomačine 19,6% in kmete domačine le 23%. Socialnogospodarski propad, v katerega je zaradi nevzdržnih zemljiškoposestnih razmer bredla ta vinorodna regija, je postajal vse zaznavnejši. Z družbeno reformo po končani drugi svetovni vojni, tj. z zakonom o agrarni reformi in z zakonom o odpravi viničarskih in drugih podobnih razmerij, je doživel opisani socialnopolitovski sistem korenito preobrazbo. S podružbljanjem zemlje so se odprle možnosti za moderno kmetijstvo, ki je povezano z izredno močno transformacijo načina življenja in pokrajinskega pejzaža. V rokah kombinatov iz bližnjih vinogradniških središč - Ljutomera in Ormoža - sta v Jeruzalemskih goricah danes dve tretjini vinogradniških površin, katerih obdelava je večinoma mehanizirana. Tu so tradicionalne vinograde na kolju zamenjali vinogradi na terasah. V nekaterih vinorodnih okoliših je sodobnih podružbljenih vinogradov celo do 90%. Ti dajejo seveda pokrajini docela drugačen videz kot pa tradicionalni vinogradi z zasebno, tj. kmečko strukturo.

II. SODOBNI PROCESI V POPULACIJI, GOSPODARSTVU IN PODOBI POKRAJINE

Eno izmed demogeografskih gibal v Ljutomersko-ormoških goricah je povezano z vinogradništvom. Vinogradniške krize in faze razcveta so se namreč vedno bolj ali manj določno zrcalile v gibanju prebivalstva. Tako je v letih 1822-1869, torej v času krepkega razvoja vinogradništva, ki je priklicalo močno koncentracijo delovne sile, prebivalstvo poraslo za 30,2%. Prav izreden je bil porast v Jeruzalemskih goricah, kjer se je število prebivalstva takrat povečalo za 45,2%.

Od srede preteklega stoletja vplivajo na gibanje prebivalstva učinki zemljiške odveze in industrijske revolucije, ki povzročajo odtok prebivalstva v mesta, posebno v Maribor. Rast prebivalstva je zato dokaj šibka. Socialni propad malega posestnika, ki ga je vinogradniška kriza ob filokseri še pospešila, je bil sicer močan, vendar je velika potreba po delovni sili v vinogradništvu takrat še preprečila populacijsko stagnacijo ali celo nazadovanje. Ker pa se je socialni propad zaradi stalnih vinogradniških kriz med vojnama nadaljeval in so se mu pridružili še negativni učinki obeh vojn, so postajale stagnacijske tendence kljub močnemu prirodnemu prirastku vedno močnejše.

Velik preobrat v populacijskem razvoju pomeni povojno razdobje z d e p o p u l a c i j o . Že v razdobju 1948-1953 Jeruzalemske gorice populacijsko stagnirajo, Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice pa rahlo nazadujejo, medtem ko v razdobju 1953-1961 nazadujeta že oba gričevnata predela za okoli 7%. V nekaterih okoliših je njegovo število upadlo celo za 15 do 20%. Migracijski saldo za razdobje 1958-1962 je povsod negativen in znaša v poprečku 14 oseb na 1 000 prebivalcev. Depopulacija je najintenzivnejša v območjih, ki so najbolj odmaknjena od krajevnih zaposlitvenih centrov, tj. v gričevnatem osredju, medtem ko je na ravninskem obrobju slabša zaradi manjše socialne razrahljanosti, ugodnejših produkcijskih razmer in bližine Ljutomera ter Ormoža. V desetletju 1953-1963 se je izselilo iz območja, ki šteje okoli 28.000 ljudi, letno okoli 1 000 oseb. Med izseljenimi je bilo 18% agrarnega prebivalstva, na starostno skupino 16 do 25 let pa je odpadla tretjina izseljenih; 9% izseljenih oseb so bile gospodinje. Vse to priča o krepkem razkroju kmečkih gospodarstev. Depopulacija prihaja zato do izraza tudi v starostni strukturi prebivalstva, za katero je značilno pomanjkanje najproduktivnejših letnikov. Ponekod je ostarelega prebivalstva skoraj tretjina. Zaradi odtegnitve mlajšega prebivalstva se je zmanjšala tudi prirodna rast prebivalstva, ki je bila v vinorodnih

predelih še pred drugo svetovno vojno zelo močna, danes pa znaša le 8 oseb na 1 000 prebivalcev.

Depopulacija je imela za zasebno kmetijstvo močno negativne socialnogospodarske posledice. Pri zasebnih gospodarstvih je prišlo do znatnega pomanjkanja delovne sile. Deficitnih zasebnih gospodarstev, ki so prisiljena najemati delovno silo, je bilo leta 1960 več kot četrtina, pri najvišjih posestnih skupinah tudi do dve tretjini. 7% gospodarstev z nad 10 ha zemljišča ima celo le eno delovno osebo, slabi dve petini gospodarstev dve osebi in okroglo ena petina tri osebe. Ta primanjkljaj delovne sile se ob nezadostni mehanizaciji zasebnih gospodarstev kaže v še vedno tradicionalni kmetijski proizvodnji in opuščanju intenzivnih kmetijskih kultur. Močno je še razširjeno žitno poljedelstvo in drobna, sicer intenzivna polikultura, namenjena pretežno samooskrbi. Izredno zaznavno je opuščanje zasebnih vinogradov, ki jih je v celoti še okoli polovica, a so večinoma ostareli, slabo oskrbovani in potrebni obnove. Podobno velja za sadovnjake. V posebni, prikriti obliki zasledimo zato že tudi pojav t.i. socialne ledine.

Pomanjkanje delovne sile pa ni le posledica "bega v mesto", temveč tudi deagrarizacije, ki so jo sprožile po drugi vojni možnost zaposlitve v Ljutomeru in Ormožu, materialna vabljenost neagrarnih poklicev in sodobna tehnologija družbenega kmetijstva. Delež aktivnega agrarnega prebivalstva je znašal leta 1953 še v celoti nad 80%, leta 1961 v Jeruzalemskih gorah 69,5%, v Zahodnih Ljutomersko-ormoških gorah pa še vedno 77%, v nekaterih okoliših celo do 90%. Na omenjene razlike v intenzivnosti deagrarizacije med obema področjema je odločilno vplival proces podružbljanja z uvajanjem mehanizacije v vinogradništvo, deloma tudi prometni dejavnik. Delež agrarnega prebivalstva je namreč v Zahodnih Ljutomersko-ormoških gorah večji ne le zaradi izrazito zasebne posesti, kamor sodobna tehnologija ni prodrla, temveč prav tako zaradi prometne odmaknjenosti od zaposlitvenih centrov oziroma zaradi slabe prometne povezanosti. Najbolj pa je preslojevanje zajelo nižinsko obrobje, kjer je agrarnega prebivalstva le še 50 do 60%. V naseljih z najvišjim deležem agrarnega prebivalstva poteka proces dopopulacije še naprej, medtem ko je v bližini zaposlitvenih centrov močno oslavljen in imamo opraviti z izrazito deagrarizacijo in pojavom dnevnih migracij.

Preslojevanje je posebno prodrlo v drobna kmečka gospodarstva, katerih člani se sedaj skoraj v celoti preživljajo z neagrarnimi dejavnostmi in jim pomeni zemlja le eksistenčno dopolnilo. Značilen je podatek, da je bilo leta 1961 čistih agrarnih gospodinjstev samo še 53%, mešanih pa že 27% in neagrarnih 20%. Kako močno je napredovala deagrarizacija, je razvidno tudi iz dejstva, da dajejo neagrarne dejavnosti okrog polovico čistega družbenega proizvoda.

S preslojevanjem so povezane dnevne migracije, ki so v pokrajini docela nov pojav. O njihovi intenzivnosti priča, da je zaposleno zunaj kraja bivališča v Jeruzalemskih gorah 17%, v Zahodnih Ljutomersko-ormoških gorah pa 12% aktivnega prebivalstva. V neposredni bližini Ljutomera in Ormoža, dveh najvažnejših zaposlitvenih centrov, se ta delež dvigne celo nad polovico.

Velike populacijske učinke je prinesla v podružbljene Jeruzalemske gorice moderna kmetijska tehnologija, saj je močno sprostila delovno silo v vinogradništvu. Obdelava terasnega vinograda zahteva namreč le tretjino tiste delovne sile kot obdelava po starem, to je z motiko. To pa pomeni v prenaseljeni pokrajini, ki spada med najgosteje naseljene v Sloveniji, izdaten presežek nekvalificirane delovne sile, ki si mora nujno poiskati zaposlitev v bližini ali v bolj oddaljenih urbanskih centrih. V prvem primeru ostaja delovna sila doma in se usmeri v druge dejavnosti, v drugem pa se večinoma za stalno odseli. Omenim naj še sezonsko izseljevanje v tujino, ki je zajelo v zadnjih letih tudi to pokrajino. Ker pa so njene sedanjne zaposlitvene kapacitete izkoriščene, bo ob dejstvu, da se proces tehnizacije kmetijstva nadaljuje, treba poiskati vse lokalne možnosti za nadaljnji razvoj neagrarnih, predvsem terciarnih dejavnosti. Razvijati bo treba skratka strukturo, v kateri bo odvečna delovna sila lahko našla zaposlitev tudi doma. Značaj demogeografskega razvoja v prihodnje bo zato predvsem odvisen od zaposlitvenih kapacitet in od stopnje uvajanja sodobne tehnologije.

V nepodružbljenih okoliših, posebno v Zahodnih Ljutomersko-ormoških gorah, se sodobna kmetijska tehnologija le počasi uveljavlja, zato do sprostitve odvečne delovne sile, kot smo jo srečali v Jeruzalemskih gorah, ne pride. Delovnih moči večjim zasebnim gospodarstvom celo hudo primanjkuje, saj delovna sila, ki se iz teh okolišev ne more zaposliti v neagrarnih dejavnostih, ne ostane v obliki dvojne zaposlitve doma, temveč se odseli. Proces deagrarizacije zamenja tukaj depopulacija.

Obravnavani procesi so tesno povezani tudi z zemljiškoposestnimi razmerami. Od njih so močno odvisni socialni položaj agrarnega prebivalstva, populacijski razvoj, produkcijska usmerjenost ipd. Razdrobljenost posesti, njena pomešanost, razmerje med domačo in nedomačo posestjo, dvojna zaposlitev, delež družbenega sektorja itd. sestavljajo pomemben kompleks pojavov, ki se tesno veže s problematiko agrarnega gospodarstva in njegovo nadaljnjo preobrazbo. Naj osvetlim v kratkem samo dva izmed njih: pomešanost in razdrobljenost posesti. Pomešanost posesti je sorazmerno mlad pojav, ki ga je pospešil propad malih posestnikov pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma. Njihovo posest, posebno vinograde, so

pokupili nedomačini, največ tujci. Podružbljanje in arondacija zemlje po drugi vojni sta pomešanost sicer precej zmanjšali, vendar pomeni le-ta ob zemljiški razdrobljenosti še vedno največjo oviro za racionalno obdelavo in izrabo zemljišč. Razdrobljenost gospodarstev naj ilustrira podatek, da je v Jeruzalemskih goricah gospodarstev z manj kot 2 ha 48%, tistih z nad 10 ha pa le 8,6%. Gospodarstvo meri povprečno 3,61 ha, nanj pride 1,39 ha njive, 0,54 ha travnika, 0,27 ha sadovnjaka, 0,24 ha vinograda, 0,28 ha pašnika in 0,89 ha gozda. Vinogradniška parcela meri povprečno 0,29 ha, na gospodarstvo pa pride 0,8 te parcele. V Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah meri vinogradniška parcela povprečno le 0,19 ha.

Iz dosedanjega razpravljanja je bila vsaj delno razvidna agrarna, socialna in na sploh družbenogeografska problematika regije. Preostane nam, da označimo nekoliko še njeno b o d o č o proizvodno usmeritev, ki bo tesno povezana tudi s spremembo pokrajinskega pejzaža.

Ljutomersko-ormoške gorice bodo nedvomno ostale tudi še naprej pretežno kmetijska pokrajina z nekaterimi bližnjimi središči predelovalne, predvsem živilske industrije in terciarnimi dejavnostmi, kjer se bo odvečna delovna sila, sproščena zaradi uvajanja moderne kmetijske tehnologije, lahko zaposlila. Podružbljene Jeruzalemske gorice, že od nekdanj tipična vinorodna regija, bodo svojo proizvodno usmerjenost in funkcija še stopnjevale. Prav v zadnjih desetih letih je doživelo tukajšnje vinogradništvo družbenega sektorja korenite spremembe, med katerimi je vsekakor najvažnejši način obdelave. Sortno mešani vinogradi na kolju so se najprej umaknili žičnim sortno čistim nasadom v vertikalnih vrstah, ki pa niso dovoljevali racionalnejše uporabe mehanizacije, zato se tudi ta oblika vedno bolj umika vinogradniškim terasam. Pokrajinski pejzaž se je z njihovo uvedbo močno spremenil, saj so nekdanje vinogradniške grude izginile, z njimi pa se umikajo tudi tradicionalna naselja z viničarskimi domovi, razporejena po slemenih. Majhne vinske kleti so zamenjali veliki sodobni predelovalni obrati s kletmi po nekaj sto vagonov vina, močno pa se je z mehanizirano obdelavo razpredla tudi mreža obdelovalnih poti, ki jih nekdanji pejzaž ni poznal. Prebivalstvo je zaposleno v družbenih kmetijskih obratih, razvoj sekundarnih in terciarnih dejavnosti pa je omogočil zaposlitev odvečni delovni sili in nastanek mnogih majhnih netržnih mešanih in neagrarnih gospodinjstev. Bodoči družbeni razvoj je tukaj torej več ali manj jasno načrtan.

Docela drugačna pa je perspektiva malo vinorodnih zahodnih Ljutomersko-ormoških goric s prevladujočo zasebno posestjo, visokim deležem agrarnega prebivalstva in intenzivnim demografskim procesom praznjenja. Njihov gospodarski utrip je šibkejši, pokrajinski pejzaž pa se spreminja le zaradi umika vinogradov in procesa ozelenjevanja. Tradicionalni vinorodni pejzaž z vinogradi na kolju in drobno kmečko parcelacijo se je še ohranil. Ostarelost prebivalstva, pomanjkanje delovne sile, šibke možnosti neagrarne zaposlitve v bližini ipd. terjajo naglo reševanje agrarne politike v tej regiji. Ker pa so ekološki pogoji za gojenje vinske trte tu slabši, ni pričakovati širjenja vinogradniške površine, pač pa se obeta boljša prihodnost sodobnim sadnim plantažam in živinoreji.

SKLEP

Za današnjo socialnogeografsko oznako in transformacijo Ljutomersko-ormoških goric je bistvenega pomena, ali je razvoj potekal iz dominikalne ali kmečke socialnopolosostne strukture. Historična pogojenost je še toliko bolj pomembna, ker nakazuje v določenem smislu tudi že bodoči družbenoekonomski razvoj pokrajine, ki je v Jeruzalemskih goricah že močno načrtan, v zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, kjer se je ohranila zasebna kmečka socialnopolosostna struktura, pa ga bo šele treba usmerjati. Razvoj pokrajinskega tipa Jeruzalemskih goric označuje predvsem radikalna sprememba stare socialnogospodarske strukture po drugi svetovni vojni, ki se z razvojem družbenega kmetijstva in neagrarnih dejavnosti v centralnih krajih spreminja izredno hitro. Intenzivna transformacija pejzaža in sprememba načina življenja sta njegovi glavni oznaki.

Pokrajinski tip zahodnih Ljutomersko-ormoških goric je ostal nasprotno zaradi drugačne historične pogojenosti odmaknjen od intenzivnejšega vpliva sodobnih procesov in je zato v svojem razvoju zaostal za prvim. Naloga družbene skupnosti bo torej posvetiti tej regiji posebno skrb. Vsekakor pa bo treba celoviteje, sistemsko in smotrneje koordinirati razvoj neagrarnih in agrarnih dejavnosti, da bi se tako izognili negativnim populacijskim učinkom, še nadalje bo treba krepiti sodelovanje med obema sektorjema lastništva in z revalorizacijo kmetijske zemlje zagotoviti hitrejši družbeni napredek in gospodarsko integracijo celotnih vzhodnih Slovenskih goric.